

Ф. В. Стоян
*Інститут української археографії
та джерелознавства
імені М.С. Грушевського НАН України
м. Київ*

Є. І. Франчук
*кандидат історичних наук
Волинський державний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк*

**РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ПОНЯТТЯ “УКРАЇНЬСЬКА КНИГА”
В БІБЛІОГРАФІЧНОМУ
ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ**

Методологічні питання поняття “українська книга” та методи його виокремлення із ретроспективної книжкової продукції найбільш чітко розглядаються у спеціальній книгознавчій дисципліні – бібліографознавстві та її методиках при створенні бібліографій. Розуміння національної культури стосовно теорії та історії книги має два хронологічних аспекти, пов’язані з історичними типами книжної культури: українська книга як об’єкт культури українського народу у середньовічну добу (історія книги та етнічна традиція українського народу), і книга як об’єкт української національної культури нового та новітнього часу. Перша доба охоплює період від початку писемності до кінця XVIII ст. Друга може бути поділена відповідно до історичної періодизації на нову, яка пов’язана із виникненням нової української літератури (від 1798 р. – “Енеїда” І.П. Котляревського – до початку XX ст.), та новітню (період від першої світової війни і до сьогодення)¹. Ця періодизація укладена з урахуванням закономірностей розвитку суспільства, що властиві світовому історичному процесу. Загальні культурологічні підходи до вивчення книжної культури цих періодів, природно, ґрунтуються на аналізі того спільного, що властиве розвитку книги як історичному та культурному явищу. Поняття “книга”, як і поняття “культура”, має розвинену історіографію конкретно-історичного та загальнологічного визначення і належать загальній історії та теорії книги, що розвивалися у російській та українській філософії, історії, літературознавстві, книго-

знавстві: формулювання поняття “книга”, як правило, мало або узагальнений (у книгознавстві), або конкретно-науковий (у літературознавстві, філософії, історії, соціології) зміст. Разом з тим конкретно-історичний зміст значення поняття “книга” пов’язаний не лише з суто науковими або хронологічними ознаками, а й з численними предметними обмеженнями, які визначаються вимогами та потребами певних соціальних процесів. Серед них предметне визначення належності до національної ознаки є найбільш важливим для сучасної української науки та культури. Водночас таке предметне обмеження, яким є поняття “українська книга” – це не звуження проблеми, а, почасти, її ускладнення, що визначається тісним зв’язком книги з історичною долею народу та його державністю.

Формулювання основних критеріїв поняття “українська книга” на сьогодні має найбільш розвинену історіографічну традицію в бібліографії. Розгляд формування підходів до виокремлення української книги, специфічно національна суть цього терміну залучає нас до історичних реалій змісту української культури в її вузькому (етнонаціональному) та широкому (державно-політичному) значенні. Тому у книжковій культурі першою за значенням ознакою національної книги має бути ознака бібліографічна, а бібліографічний метод, у свою чергу, дасть змогу виявити колосальну емпіричну базу культурологічних досліджень у галузі національної культури та створення її цілісної концепції.

Зародження та розвиток наукової бібліографії і формування її базових понять пов’язані з періодом нового часу: саме у XIX ст. з’явилася бібліографічна практика створення покажчиків літератури. Активне формування національної свідомості, бурхливий розвиток української літературної мови найбільш виразно проявилися у розквіті художньої літератури та численних наукових працях з української історії, літератури, етнографії та фольклору. Авторами перших бібліографічних зведених покажчиків з української історії та літератури були О.М. Лазаревський, В.І. Межов, Я.Ф. Головацький, М.О. Максимович та ін. Окремим напрямом української культури присвячені покажчики Б.Д. Грінченка, Д.А. Балики, М.Ф. Комарова².

Зародження наукових засад української національної бібліографії пов’язане з іменами М.Ф. Комарова та І.О. Левицького. М.Ф. Комаров відкриває першу сторінку української бібліографії виданням “Покажчика нової української літератури” (1883 р.)³. До свого покажчика він включив переважно літературу українською мовою, що була надрукована будь-де і, з того часу, коли “наша словесність обернулася до щиро народної мови”, а також твори, написані українцями російською мовою або українські за тематикою⁴. І.О. Левицький надрукував серію покажчиків бібліографії Наддністрянської України XVIII–XIX ст. – галицько-

руської бібліографії та української бібліографії Австро-Угорщини, виданих Бібліографічною комісією Наукового Товариства ім. Шевченка⁵. До української книги (галицько-руської) він відносив видання галицько-руською мовою (кириличною та латинською графікою без огляду на національність автора), а також твори, написані українцями, що вийшли на території України без огляду на мову (тобто польською, німецькою та іншими мовами)⁶. На відміну від О. Огоновського, який не включав до своїх покажчиків російськомовні видання М. Максимовича з української літератури⁷, М. Комаров та І. Левицький враховували історичну специфіку України, що була поділена між різними державами, і на території якої можна було друкуватися не лише українською, а й іншими мовами. Такий підхід М. Комарова та І. Левицького цілком логічно пов'язаний із поширеним культурологічним підходом до поняття національної книги та її тісними зв'язками із розвитком України в складі тих територій, де вона існувала. Заборона друкування українською мовою або обмеження у її використанні, закриття українських шкіл, блокування розвитку національного мистецтва, відсутність української академічної та вищої школи – все це супроводжувало українську культуру та освіту у XVIII–XIX ст.⁸ Українська інтелігенція була змушеною писати російською, польською, німецькою та іншими мовами. Традиції дослідження й розвитку української культури, науки, просвіти продовжувалися науковими та просвітницькими товариствами, зокрема НТШ у Львові, чия активна бібліографічна діяльність базувалася на ентузіазмі та патріотизмі української інтелігенції Наддністрянської України.

На початок XX ст. з'являються перші спроби визначення поняття “українська книга” для періоду середньовіччя у працях дослідників стародруків – Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Свенцицького, які заклали основи української бібліографії стародруків⁹.

На противагу, у східних та центральних регіонах України бібліографічна діяльність розвивалася у тяжких умовах через постійні урядові переслідування україномовних видань. Так, у 1880 р. при обсязі приблизно у 350 видань на рік у Києві лише 3 книжки було надруковано українською мовою¹⁰. Книжки українською мовою швидше виходили друком у Санкт-Петербурзі та Москві¹¹.

Наступний етап у розвитку бібліографії української книги пов'язаний з періодом української революції 1917–1921 рр. За Центральної Ради, у період, коли українська інтелігенція була захоплена ідеєю застосування незалежної національної держави та створення відповідних державних органів, у Бібліотечно-архівному відділі під керівництвом О.М. Грушевського розглядалися проблеми державної реєстрації друку та ретроспективної бібліографії. Спочатку ці питання були поставлені у контексті створення Національної бібліотеки, яка розглядалася О.М. Гру-

шевським як книгосховище українознавчої літератури та “найбільша збірка книг по різних дисциплінам і повною збіркою всієї друкованої продукції на Україні на всіх мовах”. Для бібліографічної роботи планувався створити Український бібліографічний інститут¹².

Концепція національного фонду української книги як основи українознавчих досліджень розвивалася на базі двох напрямів його формування: 1) ретроспективного – створення національного бібліотечного фонду рукописної та друкованої спадщини українського народу на базі збирання літератури певного змісту; 2) поточного – комплектування фонду поточною літературою національно-державного друку. Вперше про це було сказано у Законі про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави (1918 р.). Згідно з цим Законом закладалися основи книгозбірні всевітнього типу, де розділялися принципи формування фонду як скарбниці загальнолюдських знань, “яка гуртувала би в собі все, що витворено людською думкою”; а також національного фонду “Україніка”. Створення фонду “Україніка” оголошувалося спеціальним завданням: “Бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам’ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друковані). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і металографії, видані на Україні і за кордоном”. Фонди Бібліотеки також мають поповнюватися за рахунок комплектування обов’язковим примірником українських видань.

Така концепція стала базовою також і для “Відозви Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави” у 1918 р.¹³ У Записці одного з фундаторів Бібліотеки В.О. Кордта “Про Національну Бібліотеку Української Держави”¹⁴ та інших документах Національної бібліотеки України в 1918–1928 рр.¹⁵, а також у матеріалах Бібліографічної комісії Всеукраїнської Академії наук просліджується така сама тенденція.

Створення Української Академії наук з Бібліографічною комісією і Національною бібліотекою, Книжкової палати, Українського науководослідного інституту книгознавства, державних видавництв та інших національних інституцій у період української революції та перші роки більшовицької влади мали вирішальний вплив на розвиток української книжкової культури 20-х років.

Бібліографічні та культурологічні підвалини діяльності ВБУ формувалися одночасно з роботою з організації фонду, каталогізації та розвитку окремих галузей “україніка” як бібліографічного репертуару: перший напрям – рукописна “україніка” – починає розвивати Г.П. Житецький, завідуючий відділом рукописів; другий – стародрукована “україніка” – завідуючий відділом стародруків С.І. Маслов; третій – нова та новітня книжка – завідуючий відділом “україніка” (спочатку І.І. Кривець-

кий, потім П.Я. Стебницький, а згодом – найбільш відомий бібліограф М.І. Ясинський, який став зав. відділом бібліографії), а також завідуючий відділом періодики М.І. Сагарда. Із початком створення музичного відділу в 1928 р. О.Т. Дзбановський, за ініціативою якого був створений цей відділ, звертається до питання розробки музичного репертуару української книги¹⁶.

Рукописна “україніка” так і залишилася на той час теоретично нерозробленою, лише на практичному рівні рукописна спадщина розглядалася як “духовний архів українського народу”, а після смерті Г.П. Житецького це питання було практично закритим у зв’язку з початком репресивних дій більшовицької влади. У працях С.І. Маслова (на той час завідуючого відділом стародруків Всенародної бібліотеки України та голови створеного в 1924 р. при Археографічній комісії Всеукраїнської Академії наук Комітету з опису українських стародруків) піднімалися проблеми українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.¹⁷ та порушувалося питання про створення репертуару української стародрукованої книги¹⁸, до якого, на думку вченого, мали потрапити видання всіх друкарень, що розміщувалися на території українських земель, усіма мовами і різної матеріальної форми, зокрема й аркушевого матеріалу, а не лише книги у вигляді кодексу¹⁹. С.І. Маслов розумів поняття “стародрукована книга” широко – як явища друку того часу взагалі, а поняття “український бібліографічний репертуар” розумів як державний репертуар видань, що були надруковані на етнічній території України. Цей принцип є домінантою у його науковій праці про друкарство в Україні, а також у колективній праці про українську книгу XVI–XVIII ст.²⁰ З цим твердженням погоджувались і однодумці С.І. Маслова в наступні роки (І.І. Огієнко, Я.П. Запаско та Я.Д. Ісаєвич)²¹. Найбільший внесок належить ідейному та організаційному послідовнику С.І. Маслова – С.Й. Петрову, завідуючому відділом стародруків, який, продовжуючи дослідження свого попередника, підготував серію каталогів стародрукованої й нової книжки, де були враховані ці принципи²².

У зв’язку з практичною діяльністю по створенню фонду “Україніка” проблеми нової та новітньої книжки у Національній бібліотеці розвивалися одночасно у культурологічному та бібліографічному аспектах І.І. Кревецьким, П.Я. Стебницьким, М.І. Ясинським, М.І. Сагардою та ін. Оскільки Національна бібліотека була зацікавлена зібрати якнайповніший фонд, завдання ставилося дуже широко. Перший завідуючий відділом, відомий бібліограф та історик І.І. Кревецький пропонував організувати фонд “Україніка”, до якого мала надходити вся література на всіх мовах, що має будь-яке відношення до історії та культури України у трьох напрямках: *етнографічному* (література про український народ, де б він не жив); *географічному* (література про українську тери-

торію (з Кримом включно) та про всі народи, які живуть чи жили на цій території); *державному* (література про землі та народи, які хоч ні етнографічно, ні географічно не зв'язані з сучасною Україною, однак належали коли-небудь до Української держави).

Щодо конкретного книжкового фонду, то до його складу, крім того, на думку І. Кревецького, мають увійти всі друки українською мовою без огляду на зміст та території, на яких з'явилися; всі твори авторів-українців та видання українських установ без огляду на мову й зміст; всі переклади з української мови чи авторів-українців; вся чужа белетристика, що своїм змістом (сюжетом) відноситься до України в етнографічному, географічному чи державному розумінні; вся література про події, що мали місце на території України (наприклад, чужі війни і т.п.)²³.

Через глобальність завдання виокремлення фонду "Україніка", він спочатку планувався як бібліографічна робота та окремий розділ у систематичному каталозі. Але поєднання культурологічного та бібліографічного принципу, яке запропонував І. Кревецький, викликало дискусію серед теоретиків та практиків створення бібліографії та реальних каталогів.

Перші практичні питання визначення конкретної книжкової продукції, а відповідно й реальні засади виокремлення власне української книжки згідно з теоретичними питаннями виникли під час спроби визначення фонду як такого: за якими критеріями можна виокремити авторів-українців і як виокремити видання установ на території України, що торкаються Українці без огляду на мову та зміст, враховуючи наявність інших національних культур в Україні. С.М. Іваницький-Василенко з сумнівом ставиться до можливостей розробки твердих критеріїв стосовно виокремлення автора-українця, а також повною мірою використовувати широкий підхід до видань українських установ та видань українською мовою²⁴.

Власне С.М. Іваницький-Василенко вперше розділив культурологічний та бібліографічний підходи при оцінці української книги й на культурологічному рівні висвітлив зв'язок української книги з національною духовною культурою українського народу та виокремив функції фонду "Україніка", бібліографії українознавчої літератури та державного бібліографічного репертуару української книги.

Порушуючи питання про майбутні форми організації бібліотечного фонду України як окремої держави, він спеціально наголошує, що принцип мови для виокремлення бібліотечного фонду не може залучатися, а доцільніше його виокремлювати в бібліографії, оскільки він реально може бути корисним лише для ретроспективного фонду або для поточної бібліографії. З часом, коли українська мова стане державною і основною мовою спілкування, доцільність виокремлення фонду за

принципом мови відпаде органічно. Головне – різке зростання обсягів української літератури українською мовою як національно-державного фонду. Виокремлення літератури українською мовою з поточного репертуару в окремий фонд буде недоцільним.

Відділ “україніки” так і не став автономним в повному обсязі, хоча роботи почалися – над виокремленням монографічних видань, над створенням архівного примірника українського друку як державної реєстрації українських видань. Відділ планувався П.Я. Стебницьким, а згодом і М.І. Ясинським як наукова лабораторія українознавства. Його завданням повинна була стати аналітична і бібліографічна праця в сфері різноманітного вивчення України та складання бібліографічного карткового каталогу з довідками про книжки, статті, нотатки тощо, яких немає у Всенародній бібліотеці²⁵.

Отже, проблема топографічного виокремлення фонду “Україніка” в його теоретичній повноті, з урахуванням комплексу принципів відбору – мовного, етнографічного, територіального, державно-політичного, походження, світового впливу (перекладів) тощо та залучення до фонду рукописних книг, архівів, стародруків, картографічного та музичного матеріалу не отримала остаточного вирішення і сконцентрувалася на створенні бібліографічного репертуару. Підвідділ у книгосховищі, який М.І. Ясинський називав “першою частиною фонду “Україніка” (на відміну від обов’язкового примірника), залишився збіркою монографічних українських фондів ХІХ і ХХ ст. за змістом і мовою. Основний відбір книжок у першу частину здійснювався насамперед за принципом української мови, оскільки для М.І. Ясинського українська книга – це передусім книга українською мовою, і в цьому він штучно поєднав знову принцип бібліографічного та культурологічного підходу до поняття “українська книга”²⁶.

Думка М.І. Ясинського була проявом тенденції в бібліографії, що відображала прагнення до зберігання національної окремішності через мову.

На той час показовим є підхід у розумінні об’єкта бібліографії не власне книги, а літератури – тобто твору друку або писемності, що необхідно представити у бібліографічному репертуарі. В резолюціях Першої конференції наукових бібліотек України, що була проведена в 1925 р., записано: “1. Вважати за основне завдання бібліографічної роботи на Україні складання українознавчого бібліографічного репертуару. 2. За складові частини цього репертуару вважати: а) всю друковану літературу, видану на території етнографічної України за всі віки, та всю рукописну літературу на території України до початку друку; б) всю літературу всіма мовами про Україну поза межами етнографічної України за всі віки; в) всю літературу українською мовою поза межами етно-

графічної України за всі віки; г) всі твори авторів-українців (у розумінні, встановленому для роботи УАН), де б вони не жили²⁷.

Бібліографічна комісія при ВУАН, що була створеною після конференції, мала бути загальноукраїнською. На неї покладалася функція загального керівництва бібліографічною роботою в Україні: "...координувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР, встановлюючи методологічну єдність та єдиний план бібліографічної роботи УСРР", а також "створити внаслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально-бібліографічних установ УСРР вичерпний всеукраїнський бібліографічний репертуар як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури..."²⁸. Згідно з Положенням про Бібліографічну комісію до її складу увійшли представники від відділів УАН по одному від кожного, два представники Всенародної бібліотеки України; представник Всеукраїнського науково-дослідного інституту книгознавства; Української книжкової палати, представники державних бібліотек та науково-дослідних установ УСРР, які проводять бібліографічну роботу та вчені-спеціалісти. Бібліографічна комісія у своїй діяльності мала спиратися на Всенародну бібліотеку України, куди надходили всі дані по Українському бібліографічному репертуару²⁹.

У 20-х роках над репертуаром українознавчої книги плідно працювали науковці Українського науково-дослідного інституту книгознавства під керівництвом Ю.О. Меженка³⁰. Серед видань "Труди УНІК" найгрунтовнішими можна назвати: "Українська книга XVI–XVII–XVIII ст."; Шпілевич В.В. "Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік"; Ігнатієнко В.А. "Бібліографія української преси 1816–1919"³¹. Аналіз наукової та видавничої діяльності за матеріалами архівного фонду УНІКу дає змогу стверджувати важливість розробок бібліографічної тематики та створення свого власного фонду "Україніка"³². На жаль, певне протистояння між Книжковою Палатою, Всенародною бібліотекою України та УНІКом у баченні розподілу обов'язків при розвитку бібліографічної діяльності в Україні та функцій УНІКу як книгознавчої (а не бібліографічної) установи, яке знайшло свій прояв у резолюціях Першої конференції наукових бібліотек України у грудні 1925 р. та у Положенні про Бібліографічну комісію, спричинилося тим, що УНІК обмежили теоретичним напрямом діяльності у книгознавстві та бібліографознавстві³³. На Першому пленумі Бібліографічної комісії (1927) виступили провідні бібліографознавці, виникли дискусійні питання, які було вирішено заслухати на наступному пленумі, а для координації та узгодження різнопланових робіт – започаткувати серію "Українська бібліографія"³⁴.

Ю.О. Меженко як літературознавець і прихильник українознавчого репертуару за принципом мови продовжує підготовку деяких бібліогра-

фічних покажчиків: УНІК в 1929 р. видає покажчик “Бібліографія української преси, 1816–1916”³⁵ (В.А. Ігнатієнко), в якому домінує лише мовний принцип охоплення дореволюційної періодики: у покажчику вміщено періодичку українською мовою незалежно від місця видання. Історики книгознавства та бібліографії часто посилаються на те, що дискусія 20-х років стосовно принципів укладання бібліографічних покажчиків та поняття “українська книга” як в галузі монографічних видань, так і періодики розгорталася щодо принципу визнання одного (мовного) як основного чи декількох (мовного, етнічного, територіального) критеріїв у підготовці бібліографічних посібників з українознавчої літератури. Ю.О. Меженко, М.І. Ясинський, В.А. Ігнатієнко були прихильниками мовного принципу, а І.Я. Айзеншток, М.І. Сагарда, П.Ф. Іноземцев, С.І. Маслов, М.П. Гуменюк – мовно-територіально-етнічного³⁶. Спільна позиція ВБУ була висловлена в узагальнюючій статті її директора С.П. Постернака³⁷.

Насправді, якщо детально вникнути у підходи до вирішення проблеми, то можна виокремити не способи створення Українського бібліографічного репертуару, а сукупність прийомів розуміння культурологічного поняття “україніка” як фонду літератури, що має бібліографуватися в українознавчому розумінні про історію та культуру України (І.І. Кревецький, П.Я. Стебницький, М.П. Гуменюк, С.І. Маслов та ін.), “репертуар української книжки” (літератури, за принципом мови, як найвизначнішої культурологічної ознаки етносу та нації – Ю.О. Меженко та М.І. Ясинський) і “національно-державної бібліографії” (як бібліографії Української держави в повноті її видань на території України), яку визнавали усі згадані бібліографи, зокрема й Ю.О. Меженко³⁸.

Події 1930-х років, зміцнення радянської влади, зміна курсу на інтернаціональні принципи організації фонду та бібліографії, ліквідація бібліографічного напрямку, пов’язаного із національною українською книгою, політичні репресії звели нанівець роботу з українськими фондами, в якій керувалися принципом першозасновників Бібліотеки³⁹. Укладання українського бібліографічного репертуару залишилося нездійсненим: подальші події призвели до зникнення слів “україніка” та “національний”, замінивши їх на слово “радянський”. Відповідним було й ставлення до українських фондів та української бібліографії⁴⁰.

Досвід істориків культури та бібліографів 20-х років має велике значення для розробки проблеми “книга – культура”: він був базовим для теоретичних розробок про українську книгу І.І. Кревецького, П.Я. Стебницького, С.І. Маслова, М.І. Ясинського, М.І. Сагарди. Цей підхід спрямовувався на реальне створення бібліотечних фондів як бази українознавства та історії духовної культури України, на виявлення кола науково-практичних питань реального виокремлення ретроспективних фондів за означеними принципами.

Проблем з виокремленням обов'язкового примірника українського друку після відповідної постанови не було: всі видання у фонд передавалися автоматично. Для ретроспективних видань і, зокрема, для періоду середньовічної доби, Відродження та Просвітництва (тобто, до новітньої української літератури – до кінця XVIII ст.), важливими були принципи аналізу за авторством, територією та мовою. Але аналіз цих чинників означуваного періоду виявився складним не лише з боку бібліографічного, а й з джерелознавчого – кого вважати українцем за походженням, якщо це не зазначається спеціально, яку територію треба визнати українською (у межах сучасної чи у межах історичної території); які видання треба вважати написаними українською мовою (наприклад, чи вважати українськими стародавні церковнослов'янські тексти із вкрапленнями українських слів та графіки тощо). Проблема створення бібліографії стала стикатися з проблемами археографічного опису та джерелознавчого аналізу текстів творів, з одного боку, та книгознавчого аналізу зовнішнього вигляду книги для аналізу її походження (оправи, маргіналій, оздоблення книги тощо). Основоположну думку про зв'язок української книги з українською духовною культурою було висловлено у двох контекстах. Перший – бібліотекознавчо-бібліографічний – формування фонду та репертуар “україніки” має бути здійснений для всебічного вивчення історичного шляху України у максимально повному обсязі української книги, яка охоплює всі ретроспективні видання, як українські за походженням, за мовними ознаками, за територією та етнічною приналежністю, так і неукраїнські за походженням, але такі, що мають відношення до української історії та культури. В межах державно-політичного підходу ставилося завдання здійснення комплектування повного фонду всією друкованою продукцією, що виходить на території України – обов'язковим примірником. У цьому контексті – поняття “україніка” розглядається, як широке поняття української книги в її ретроспекції, а державно-національна бібліографія – як реєстрація поточної продукції, що виходить в Україні – окремій державі.

Інший погляд, який можна назвати історико-культурологічним, був висловлений С. Іваницьким-Василенком. Так, він пропонував збирати у ретроспективний фонд лише ті видання української книги, які мають значення для розвитку духовної культури України, незалежно від мови, за рахунок відмови від повноти фонду.

Власне, у 20-і роки й були закладені підвалини понять “україніка”, “українська книга”, “національна бібліографія” (як державно-політичний репертуар української книги). Питання національної книги періоду нової та новітньої історії і бібліографічного репертуару розроблялися відомими бібліологами – Ю. Меженком, Ф. Максименком, М. Сагардою,

М. Ясинським, М. Гуменюком; методологічні аспекти репертуару української книги XVI–XVIII ст. – С. Масловим. Почала створюватися карта-тека українського бібліографічного репертуару⁴¹.

Отже, дискусії стосовно поняття “українська книга” зародилися у середині 20-х років, які були бурхливим періодом національного відродження в історії України. У ті роки з’явилася велика кількість вільно використовуваних термінів стосовно визначення національної ознаки української книги, понять “національна книга”, “репертуар української книги”, “національна бібліографія”, “бібліографічна “україніка”, “державний друк”. Це спричинило дискусії про зміст цих термінів та спроби їхнього розмежування, які й досі тривають у колі бібліографів.

Спроба відновити роботу над репертуаром української книги була здійснена ще раз, після призначення в 1945 р. Ю. Меженка директором ВБУ, за ініціативою якого на спеціальній нараді ВБУ були обговорені теоретичні та науково-практичні питання репертуару української книги, але все це було призупинено у зв’язку з ідеологічними заборонами працювати над національною тематикою⁴².

Позиція Ю. Меженка, що була викладена у багатьох його працях, протягом багатьох років розвивалася від книгознавства до бібліографії⁴³. Врешті-решт його діяльність призвела до висновку про необхідність на першому етапі створення репертуару української книги опрацювати репертуар україномовної книги 1798–1914 рр. як найбільш актуальні тематику і технологічно простіше завдання української бібліографії, “одну з підтем бібліографії української літератури взагалі”⁴⁴. З огляду на великий практичний досвід Ю. Меженка, який декілька років працював над цією проблематикою в російській бібліографії під час роботи у Державній публічній бібліотеці ім. М.Є. Салтикова-Щедрина у Ленінграді, не можна не визнати доцільності та революційності його підходу до поняття “українська книжка” для того часу, коли державна політика була спрямована на універсалізацію та стандартизацію поглядів на поняття “національна бібліографія”, а національна книжка асоціювалася з офіційно засудженим націоналістичним підходом⁴⁵.

Подальша доля радянських республік складалася так, що поняття “національний” набуло подвійного змісту: національно-державного та національно-етнічного. Передусім, необхідно наголосити, що поняття “національна книга”, “національна бібліографія” та “національний друк” не є тотожними поняттями, хоча часто використовуються як синоніми. Ця проблема на теоретичному рівні розглядалася у радянській бібліографії у 60–70-х роках⁴⁶. Ототожнення поняття “національна бібліографія” з поняттям “державна бібліографія” та “бібліографія друку” державно-політичного утворення (країни, республіки), яке властиве багатьом державам, зокрема і розвиненим капіталістичним, що здійсню-

валосся протягом 70-х років і радянською владою, сприяло як формі захисту національної свідомості стосовно поняття “українська книга” у аспекті національно-етнічному. Почалася розробка проблеми “репертуар української книги” як самобутнього явища бібліографії та проблеми “україніка” – в археографії, які за змістом не збігаються із загально-визнаними світовою наукою. Розроблене в українській історичній науці поняття “україніка” має історико-культурологічний зміст, значно ширший за своїм значенням від вузько бібліографічного розуміння зарубіжних видань про Україну (на відміну від загальноприйнятого “россіка”, “хунгаріка” та ін. – як екстеріорика). Поняття “україніка” охоплює всі видання українською мовою та створені українцями, а також про Україну – неукраїнцями. Доля видань і архівної спадщини багатьох українських діячів, які жили та творили за рубежем, надзвичайно складна: вона пов’язана з хвилями еміграції, з виданнями українських товариств, об’єднань, закладів, осіб, незалежно від громадянства та юрисдикції. Разом з тим багато “українських установ” на території України своєю діяльністю перешкоджали розвитку української національної свідомості та української культури. Тому в очах багатьох дослідників питання української книги набуло етнічного значення архіву духовної спадщини українського народу, а відповідно виникли пропозиції: до її складу включати лише змістовно важливі видання. Методологічно значущим видавалося виокремити такі видання осіб, державних та недержавних установ, що існували на території України у період її перебування у складі інших держав, але працювали на українську ідею.

Суть цього коріниться в долі України, яка протягом багатьох століть не мала власної національної бібліографії і знаходилася у культурологічно пригнобленому стані, коли дослідження української культури дозволялися лише на історико-конкретному або прикладному рівні народної культури. Це, по-перше. По-друге, архівні та бібліотечні зібрання, окремі документальні пам’ятки України залишилися поза межами сучасної території України, але їх походження тісно пов’язане з Україною та її національною культурою.

Українське книговидання та бібліографія увесь цей час продовжували існувати у діаспорі. Колосальна еміграція української інтелігенції, видатних громадських, політичних, державних діячів перемістила на певний час центр національного книгодрукування за кордон. Видання, бібліографії видань та періодики почали виходити в українських осередках Чехословаччини, Німеччини, США та Канади⁴⁷. Книговидання у діаспорі здійснило колосальний вплив на українську духовну культуру, протягом довгого часу наукові та просвітницькі центри, інститути, університети та товариства видавали заборонену в Україні літературу з історії і культури минулого та сучасного України. Тому поняття “україн-

ська національна книга” не може бути обмежене державними рамками, що характерно для таких держав, як США, Канада та інші, історична доля яких склалася по-іншому.

Останнім часом роботи над репертуаром проводяться вже в умовах незалежної України. Перше питання, як було висунуте бібліографами, – створення національної бібліографії України, яка в інших розвинених країнах ідентифікує державу як власне національну та окрему. Проблема створення Українського бібліографічного репертуару знову була порушена у Центральній науковій бібліотеці ім. В.І. Вернадського НАН України (нині – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського) на початку 90-х років у працях Н. Танатар, В. Костири, Р. Жданової⁴⁸. Книга українською мовою складала ядро національного репертуару. Але автори концепції визнали за доцільне створити серію спеціальних видань, що відображали б етнічний, територіальний, мовний та інші аспекти національної бібліографії стосовно книжки, що вийшла на території України. В умовах незалежності Україна набуває іншого юридичного статусу для бібліографії. Вона може поєднати принцип державної та національної бібліографії в його синтезованому державно-політичному та національно-етнічному змісті і на державній території, але проблеми ретроспективної бібліографії в контексті поняття “українська книжка” залишаються з огляду, на історію книги у межах тих самих проблем: національної ідентифікації українського народу у часи, коли він існував у межах інших держав. Культурологічні аспекти поняття книга та проблеми виокремлення національної бібліографічної спадщини лише почали вирішуватися. Насправді методологічні основи поняття історичного та сучасного контексту національної бібліографії, як її розуміють сучасні бібліографознавці, – “як історично складеної інформаційної діяльності національної культури, у процесі котрої створюється, зберігається, переопрацьовується, розподіляється і використовується бібліографічна інформація та інші бібліографічні цінності”, – має у практичній реалізації більше питань, аніж відповідей⁴⁹. Національна бібліографія сприймається у комплексі національних та соціальних факторів, що не завжди можуть бути чітко простежені по одній або декільком ознакам: мові, території, національності тощо. Глибоке аналітичне вивчення видання не лише за формальними ознаками, а й за змістом, який враховує сукупний зміст книги в його книгознавчому, а не лише бібліографічному розумінні, – передусім поєднання індивідуального комплексного критерію мови, території, національності автора та оздоблювачів книги, теми твору, авторів-упорядників та інших осіб, які мали відношення до видання, – це вже є джерелознавче дослідження, коли книга розглядається як друковане джерело з історії та культури України й українського народу.

Ці роботи на сьогодні розгорнуті у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника та Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. Так, у Львівській бібліотеці видається картотека репертуару української книжки, що її започаткував Ю.О. Меженко і яка була підготовлена після згаданої наради 1945 р. на базі її фондів. Дуже показовим є те, що первісно Нарада вирішила створювати бібліографію лише за принципом української мови, як висловився Ю. Меженко, а насправді картотека яскраво свідчить про комплексний, висловлений ще попередніми українськими бібліографами, принцип виокремлення української книжки на суто культурологічній основі. Алфавітний покажчик місць видань розкриває багатоаспектну географію україномовної книжки в різних державах, а також подає авторів (різних за національністю) видань, що вийшли друком українською мовою. Але поряд з цим картотека містить багато іншомовних видань, зокрема німецькою, польською, російською та іншими мовами, предметно пов'язаних з українознавством, без чого україномовна книжка залишилася не повністю дослідженою в історії та культурі України у часи, коли вона існувала у складі різних держав.

У Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського підготовлений каталог україномовної книги 1798–1916 рр., що зберігається у її фондах як початок серії національної бібліографії України⁵⁰. Цим закладена реальна українознавча база для конкретних досліджень історії української книги у нові та новітні часи.

Одночасно ставиться питання про створення рукописної та стародрукованої “україніки” в контексті національної книги на базі археографічно-джерелознавчого та спеціально-бібліографознавчого дослідження книги⁵¹.

У сучасній бібліографічній науці, як правило, національна бібліографія пов'язується з поняттям “універсальний бібліографічний облік” як формою реєстрації видань, що були надруковані в межах даної країни, хоча існують й інші варіанти широкого трактування поняття “національна бібліографія” як, наприклад, у класика американської національної бібліографії Л.Х. Ліндера⁵².

Але питання меж національної книги, зокрема ролі мови та інших її критеріїв, і досі є головними методологічними проблемами бібліографії, що тісно пов'язані із питаннями української культурології. Таке становище з українською книгою виникло не випадково, а відображає весь важкий “переддержавний” шлях України, коли народ і нація існували у складі імперії: критерії визначення національної книги (мовний, етнічний, географічний, національно-державний, авторський – за національною приналежністю та ін.) і досі обговорюються серед бібліографознавців, коли мова йде про практичну реалізацію бібліографічної діяльності або визначення небібліографічного поняття “українська книга”⁵³.

Сучасний дослідник історії української науки та культури О.Ф. Коновець звертає увагу на особливості створення бібліографічних довідників і покажчиків з історії української науки як історіографічного явища. Запроваджуючи поняття “українські національні наукові видання”, він виділяє два змістовних аспекти, виходячи з двох означень “національні”: 1) видання, що є суто українськими за мовою, авторством, географією і змістом; 2) видання, українські за авторством, географією і змістом, але видані іншими мовами. Для означення національної книги, О.Ф. Коновець пропонує враховувати ознаку територіальну, незалежно від мови та авторства, – отже автор дотримується національно-державного змісту поняття “національний”, незважаючи на те, що Україна в ті часи не мала власної державності, а могла виокремитися лише за територіальним принципом⁵⁴.

На інші аспекти звертає увагу Г.М. Швецова-Водка, яка розглядає поняття “ретроспективна національна бібліографія” з точки зору історичних коренів як таку, що є результатом інтелектуальної праці, науки, культури та книговидавання певної нації. Розвиток цього поняття призвів до поширення тлумачення терміну як такого, що поєднує видання у межах країни, а також за її межами, якщо ця бібліографія може за ознаками мови, території та тематично бути пов’язаною з національною книгою. З метою уникнення протиріч у термінах дослідниця пропонує запровадити поняття “загальна ретроспективна бібліографія”, яка власне і поширювалася на усе поняття української книги⁵⁵.

Паралельно серед архівознавчих дисциплін, археографії та джерелознавства виникає архівознавча концепція “україніка” як реєстр архівної та рукописної спадщини нашої держави. Ця концепція була обговорена на спеціальній Архівно-археографічній нараді в 1992 р., присвяченій розробці та затвердженню спеціальної програми “Архівна та рукописна “україніка” (автори В.І. Ульяновський, Л.А. Дубровіна, К.Є. Новохачький)⁵⁶. Її основи перекликаються і з бібліографічною “українікою”, принципами підходу до поняття “українська архівна спадщина”, хоча вона має і певні відмінності. Програма орієнтована на визначення обсягів поняття документального фонду рукописної та архівної “україніки” як об’єкта для виявлення; визначає методи і засоби обліку й опису архівних документів і рукописних книг та спрямована на створення національного банку інформації про документальні джерела з історії України.

Було окреслене широке коло документів, що включаються у поняття “архівна та рукописна “україніка”. До них віднесені матеріали:

- що безпосередньо стосуються всіх сторін життя людності в Україні в минулому, зафіксовані різними системами письма і на різних матеріалах;
- побічно пов’язані або якимось чином дотичні до України та її історії;

- що не стосуються історії України, але виникли чи побутували (або побутують) на її території;
- про діячів України чи про певні періоди діяльності на українських землях діячів інших етнічних груп, земель та держав;
- з української тематики, що виникли і побутували поза межами України;
- про архівні документи та рукописні книги зі сховищ, колекцій, зібрань України й поза її межами⁵⁷.

Ідеї про створення “україніки” (як фонду, що має бути археографічно зафіксованим) та Національно-державного і Національного архівного фонду України ми знаходимо також у дослідженнях інших істориків-архівістів та археографів, які працювали над розробкою концепцій Національної архівної інформаційної системи (НАІС)⁵⁸ та Державного реєстру української архівної спадщини (АРУ)⁵⁹. Вже є спроби виокремлення бібліотечних, архівних, бібліографічних та археографічних аспектів проблеми документальної “україніки” у вигляді загальнонаціональних довідників про документи другого документального рівня⁶⁰.

Було визнано, що національна архівна спадщина може розглядатися і як державна спадщина країни, що спирається на принцип походження в його державно-політичному змісті (тоді до неї будуть віднесені фонди, що створені на території певної держави і зберігаються на її ж території або поза її межами), і як національна спадщина народу, частина якої виходить за межі державної юрисдикції. Тому пропонувалося запровадити поняття *Національно-державного архівного фонду України*, який, незалежно від виду, місця створення і форм власності, підлягатиме юрисдикції України. До складу цього фонду мають увійти документи, які під час проголошення незалежності України знаходилися на її території й пов’язані з Україною походженням або потрапили до неї законним шляхом відповідно до норм міжнародного права і становлять не лише спадщину українського народу, а й усіх інших народів, які проживають на території нашої держави. Для другого значення поняття Національного архівного фонду (НАФ) пропонувалося залучити термін *Національна архівна спадщина українського народу*, який охоплює всю сукупність архівної спадщини українського народу, незалежно від часу й місця створення, виду, форми власності і територіальної приналежності. Власне, цю спадщину можна назвати й “архівною “українікою”, а її реконструкцію вважати одним з основних напрямів державної науково-культурологічної політики⁶¹.

Як бачимо, ці питання перехреснюються зі змістом “український” та “національний” стосовно бібліографії, що пов’язана з поняттями Української національної бібліографії, Українського бібліографічного репертуару й програмою “Рукописна та друкована “україніка”⁶². Змістом понять

“українська книга” та “український бібліографічний репертуар “Рукописна та книжкова “україніка” було запропоновано вважати “національну бібліографію, що включає в себе зібрані й систематизовані рукописні та друковані твори як “рукописну “україніку” і “друковану “україніку”. Спільні визначення в бібліографії, археографії та архівістиці характеризуються спільними критеріями відбору архівних та бібліотечних документів, а також чітко вираженим культурологічним підходом до змісту цих понять. Це стає очевидним при порівнянні принципів визначення “архівної та рукописної Україніки” та “друкованої “україніки” як частини національної бібліографії. Принципи останньої складаються з чотирьох позицій:

- 1) твори друку українською мовою, незалежно від місця видання;
- 2) твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України;
- 3) твори друку про Україну і український народ, видані в усьому світі всіма мовами;

4) твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об’єднання, видані в усьому світі всіма мовами, незалежно від їх змісту”⁶³. Автори програми “Архівна та рукописна “україніка” навіть оминають терміни “архівний документ”, або “твір друку”, й користуються загальним словом “матеріали”, розуміючи збіг загальних критеріїв виокремлення “україніки”.

Певним чином це перегукується і з поняттями “загальної ретроспективної бібліографії” Г. Швецової-Водки, де вона пропонує виокремлювати ретроспективну державну бібліографію та бібліографію екстеріорики⁶⁴.

Ці підходи, що розвиваються у археографії, джерелознавстві та архівознавстві, мають для проблематики “книга–культура” надзвичайно важливе значення. Рукописна “україніка” (як фонд та як репертуар української рукописної книги), таким чином, увійшла органічною часткою як до складу національного бібліографічного репертуару, так і до національного реєстру архівної спадщини українського народу.

Йдеться про створення єдиної культурологічної бази українознавчих досліджень, а книга в цьому процесі у плані трактування її як документа набуває вирішального значення. Сучасний архівний документ, рукописна книга, авторський твір – є документами першого рівня у суспільній комунікації, яку здійснює книга, вони яскраво проявляють якості духовної культури в її індивідуальній творчості, яка через друк переходить у фактор нормативної культури. Єдність понять “документ” та “книга” є окремою частиною наукового дослідження, про що вже згадувалося. Але галузь спільних позначень поняття “рукописний документ” або “архівний документ” – також важливе наукове завдання історика та теоретика книги.

Культурологічні й бібліографічні нюанси завжди цікавили дослідників. Тому цілком справедливо В. Омельчук у своїй фундаментальній методологічній статті “Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки”, опублікованій у “Бібліотечному віснику” (№ 5 за 1995 р.) розмежує поняття “україніка”, “українська книга”, “національна бібліографія України”, “український бібліографічний репертуар”.

Так, поняття “україніка”, на його думку, можна розділити на рукописну та друковану в найширшому історико-культурологічному розумінні поняття національної української книги, що виходить за межі поняття суто бібліографічного. Це позначення надає широким можливостей вивченню загального та окремого в історико-культурологічному розвитку українського народу, всебічного висвітлення особливостей його розвитку через книжкову спадщину, і це сприяє вивченню особливостей національної української книги у діалектичному контексті її розвитку.

Поняття “українська книга” охоплює весь спектр рукописних книг та друків XVI–XVIII ст., а також видань нової і новітньої української літератури за принципами мови, території, етнічної приналежності та приналежності до історії й культури України. Стосовно друкованих видань – це твори друку: видані українською мовою, незалежно від місця видання; всіма мовами, видані на території сучасної України; про Україну й український народ; авторами яких є українці⁶⁵.

Національну бібліографію України В. Омельчук розглядає як “форму відображення багатомовної пам’яті народу, засіб обміну і збагачення досягнень його культури, інформаційного забезпечення розв’язання економічних і політичних проблем як на рівні держави, так і на рівні взаємодії з міжнародним співтовариством”. Головні функції національної бібліографії України дослідник визначає як цілеспрямовану передачу інформації про рукописні та друковані твори; забезпечення інформаційних потреб суспільства в поточній та ретроспективній бібліографії за ознаками поняття “українська книга”⁶⁶. У бібліографічному репертуарі територію України він пропонує визначити відповідно до кордонів держави, в тому числі на сучасному етапі – згідно з кордонами на день проголошення державної незалежності⁶⁷. Отже, В. Омельчук обґрунтовано пропонує використовувати поняття історико-культурологічного осмислення книги та бібліографознавчого визначення української книги як факт бібліографування української культури.

Отже, історія бібліографії та бібліографознавства супроводжується постійними спробами поєднати культурологічний (фонд “Україніка” або корпус українознавчої літератури як фактор національної культури) та бібліографічний (національна бібліографія і репертуар української книги) принципи репрезентації поняття “українська книга” у єдиній дефініції. Визнаючи тісний зв’язок цих принципів, слід, однак,

наголосити й на відмінному, що породжувало можливості періодичного повернення до цього питання в історіографії бібліографознавства. Суть його полягає в можливості багатоаспектного розуміння поняття “книга” та “культура”, що ускладнювало невизначеність понять “національний”, “український” стосовно книжкової продукції в умовах, коли Україна існувала в складі інших держав. Суперечності між цими поняттями можна позбутися після остаточного розподілу сфери культурологічного змісту поняття “українська книга” та оцінки книги як бібліографічного факту. Як бібліографічний факт будь-який документ може бути описаним та репрезентованим абстраговано від його змісту, зокрема й національної приналежності, або зв’язку з українською культурою. Як культурологічний факт книга може бути тільки породженням певної культури, орієнтованим або на ту саму, або на іншу культуру в її історичному контексті, тобто в її взаємозв’язках та впливах.

Культурологічна методологія в бібліографічних дослідженнях української книги базується на підвалинах розуміння змісту книги стосовно предмета та розуміння культури як у вузькому, так й у широкому її значенні (або як етнічного ядра української культури, чи як державно-політичної нації), незважаючи на мову, територію, автора. Бібліографічна ж враховує формальні ознаки як різнозначні в розумінні національної культури як державно-політичного та етнічного фактора та враховує разом або окремо й мову, і територію, й зміст, і автора. Обидва підходи мають право на існування, обидва розуміють книгу своїм об’єктом, але в бібліографічній діяльності орієнтування на конкретну формальну ознаку чи сукупність ознак є більш виправданою власним предметом бібліографознавства у зв’язку з її чітко вираженим практичним спрямуванням.

Отже, українська книга як об’єкт культурологічного аналізу має спиратися на книгознавчий, бібліографознавчий, джерелознавчий аналіз рукописної книги та друківаних видань. Він передбачає розглядати книжкову продукцію як джерело духовної історії українського народу, а у світлі концепції нормативної та духовної культури – виокремлення з великої кількості книжкової спадщини того ядра духовної культури, що визначало її розвиток та закріплення у традиції. Тому поняття книжної культури, яке є визначальним для історико-культурологічного аналізу, є мірою якісною. Хоча вона здійснюється й на базі емпіричного аналізу всієї книжкової продукції, для культурологічного аналізу, на нашу думку, слід виокремити певну категорію ретроспективних видань, що поєднуються предметом культурологічних досліджень.

¹ Україномовна книга в фондах ЦНБ, 1798–1916 .– К., 1997.

² *Зелінська Н.В.* Українська наукова книга ХІХ ст. як об’єкт національної бібліографії (спроба історико-типологічного визначення) // Теоретичні та орга-

нізаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : Доп. та повідомлення Міжнарод. наук. конф. 25–26 серп. 1995 р.– Львів, 1996.– С. 17–33.

³ Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 р.) / Зібрав М. Комаров // Рада : Укр. альманах на 1883 рік.– К., 1883.– Ч. 1.– С. 397–459; окреме видання під тією самою назвою того самого року.

⁴ Бібліографічний покажчик нової української літератури.– С. 299–210.

⁵ Галицько-русская библиография за роки 1772–1800 (1903); Галицько-русская библиография XIX ст. (1888–1895); Українська бібліографія Австро-Угорщини : В 3 т.– Б.м., 1909–1911.– Т.1: (1887–1889).– 1909.– 290 с.; Т. 2: (1890–1891).– 1910.– 262 с.; Т. 3: (1892–1893).– 1911.– 290 с.

⁶ Галицько-русская библиография.– С. III.

⁷ *Огоновский О.М.* История литературы русской.– Львів, 1887–1894.– Ч. 1–4.

⁸ *Омельчук В.Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн.– 1995.– № 5.– С. 2–3.

⁹ *Колосовська О.М.* Бібліографування стародрукованої книги в Галичині (кін. XVIII – перша половина XX ст.) // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики.– Львів, 1996.– С. 58–64.

¹⁰ *Петров С.Й., Петров С.С.* Книга в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. (1861–1917) : Бібліогр. покаж.– К., 1996.– С. III.

¹¹ Огляд видань з української бібліографії до репертуару української книги, зроблений Ф.П. Максименком. Див.: *Максименко Ф.П.* Бібліографія української бібліографії // На шляху до створення репертуару української книжки.– Львів, 1991.– С. 19–28.

¹² *Ківишар Т.І.* Невідомі документи про заснування Національної бібліотеки Української Держави // Історія бібліотечної справи в Україні.– К., 1995.– С. 3–8.

¹³ Відозва від Тимчасового Комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві // Держ. вісн.– 1918.– № 7.– С. 3.

¹⁴ *Кордт В.О.* Про Національну Бібліотеку Української Держави : (Записка) // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві.– К., 1919.– С. 10–11.

¹⁵ *Дубровіна Л.А., Степченко О.П.* Концепція національного бібліотечного та архівного фонду “Україніка”: історія становлення і розвитку // Студії з архівної справи та документознавства.– К., 1997.– Т. 2 – С. 13–25.

¹⁶ Там само.

¹⁷ *Маслов С.І.* Обсяг та план українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII вв. // Бібл. зб.– 1927.– № 3.– С. 60–64; *Маслов С.І.* Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст. // Методологічний збірник.– К., 1928.– С. 61–86.

¹⁸ *Фрис В.Я.* Бібліографія стародруків: теорія, методика, практика // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики.– Львів, 1996.– С. 64–69.

¹⁹ *Маслов С.І.* Обсяг та план українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII вв. // *Бібл. зб.*– 1927.– № 3.– С. 60–64.

²⁰ *Маслов С.І.* Українська друкована книга XVI–XVIII вв.– К., 1925.– 80 с.; Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.– К., 1926.– XVI, 436 с.– (Труди УНІК; Т. 1).

²¹ *Фрис В.Я.* Бібліографія стародруків: теорія, методика, практика– С. 66–68.

²² *Петров С.І.* Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.– К., 1958; *Петров С.І.* Книги громадянського друку, видані на Україні. XVIII–перша чверть XIX ст.– Х., 1971; *Петров С.І.* Книги первой четверти XIX в.: Каталог книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке Украинской ССР.– Киев, 1961.

²³ *Арх. Нац. б-ки України імені В.І. Вернадського*, оп. 1, спр. 50, арк. 12.

²⁴ *Дубровіна Л.А., Степченко О.П.* Концепція національного бібліотечного та архівного фонду “Україніка”: історія становлення та розвитку // *Студії з архівної справи та документознавства.*– С. 18.

²⁵ Там само.– С. 18–26.

²⁶ *Ясинський М.* Українська книга як поняття // *Бібл. журн.*– 1925.– № 4.– С. 8–10.

²⁷ *Книга и книжное дело в Украинской ССР : Сб. документов и материалов, 1917–1941 гг.*– С. 137.

²⁸ Положення про Бібліографічну комісію при ВУАН від 20 листопада 1926 р. // Там само.– С. 170–171.

²⁹ Там само.

³⁰ *Ковальчук Г.* Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства // *Бібл. вісн.*– 1997.– № 6.– С. 28–31.

³¹ Українська книга XVI–XVII–XVIII ст. / За ред. М.О. Макаренка, С.І. Маслова.– К., 1926.– Т. 1.– XVIII, 436 с.; *Шнілевич В.В.* Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік. : Праці бібліогр. секції / За ред. Ю.О. Меженка.– К., 1930.– Т. 3 – 299 с.; *Ігнатієнко В.А.* Бібліографія української преси, 1816–1919 : Праці бібліогр. секції / За ред. Ю.О. Меженка.– К., 1930.– Т. 4.– 286 с.

³² *Ковальчук Г.* Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства // *Бібл. вісн.*– 1997.– № 6.– С. 28–29.

³³ *Вовченко І.А.* Ю.А. Меженко – бібліограф і бібліотековед // *Ист.-библиогр. исслед. : Сб. науч. тр. Рос. нац. б-ки.*– Спб., 1997.– Вып. 6.– С.129.

³⁴ *Книга и книжное дело.*– С. 264.

³⁵ *Ігнатієнко В. А.* Бібліографія української преси, 1816–1916 / За ред. Ю. Меженка.– Х., 1930.– 286 с.

³⁶ *Гуменюк М.П.* Підсумки необхідні: До проблеми створення повної бібліографії української книжки // *Гуменюк М.П.* Біля джерел української радянської бібліографії.– К., 1991.– С. 87–91; *Сагарда М.І.* Основні проблеми українського бібліографічного репертуару // *Бібл. зб.*– 1927.– № 3.– С. 43–59; *Меженко Ю.* Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи // *Бібліологічні вісті.*– 1926.– № 4.– С. 48–57.

³⁷ *Постернак С.* До дискусії про український бібліографічний репертуар // Журн. бібліотекознавства та бібліогр.– 1928.– № 2.– С. 87–95.

³⁸ Див. *Меженко Ю.О.* Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи // Бібліологічні вісті.– 1926.– № 4.– С. 48–57; Актуальні питання української бібліографії // Життя й революція.– 1927.– № 9.– С. 284–287; Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи // Бібліологічні вісті.– 1930.– № 4.– С. 3–10.

³⁹ *Дубровіна Л.А., Степченко О.П.* Концепція національного бібліотечного та архівного фонду “Україніка”.– С. 18–26.

⁴⁰ ІР НБУВ, ф.33, № 3055, арк.3.

⁴¹ Книга и книжное дело.– С. 262.

⁴² На шляху до створення репертуару української книжки: Протокол наради, присвяченої складанню “Бібліографії української книги 1798–1914 рр.”, яка відбулася в Бібліотеці АН УРСР 21–22 грудня 1945 р. / Підг. тексту і приміт. Л.І. Ільницької; Авт. вступ. статті і відп. ред. Я.Р. Дашкевич.– Львів, 1991.– 61 с. Див. також: Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : Матеріали до біографії.– К., 1994.– 175 с.

⁴³ *Стрішенець Н.В.* Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка : Автореф. дис. ... канд. іст. наук.– К., 1996.– С. 12–14.

⁴⁴ На шляху до створення репертуару української книжки.– Львів, 1991.– С. 10–11.

⁴⁵ *Меженко Ю.* Бібліографія української книги, її завдання, обсяг і методи створення // Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР.– К., 1946.– Ч. 1.– С. 5–6; *Вовченко А.И.* Ю.А. Меженко – библиограф и библиотековед // Ист.-библиогр. исслед. : Сб. науч. тр. Рос. нац. б-ки.– Спб., 1996.– Сб. 6.– С. 127–138.

⁴⁶ *Веревкина А.И.* Некоторые проблемы взаимосвязи между понятием “национальная печать” и содержанием “национальной библиографии” // Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела : Тез. докл. Второй Всесоюз. науч. конф. по пробл. книговедения.– М., 1974.

⁴⁷ *Романюк М.М.* Українська періодика: Стан вивчення, проблеми формування повного репертуару // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики.– Львів, 1996.– С.33–44.

⁴⁸ *Танатар Н.В.* Першочергові завдання створення українського бібліографічного репертуару // Библиотека – информация – наука : Тез. докл. и сообщ. Респ. научн. конф. 8–10 окт. 1991 г., г. Киев.– Киев, 1991.– Ч. 2.– С. 35; *Костира В.І.* Сучасні проблеми створення українського бібліографічного репертуару // Там само.– С. 35; *Танатар Н.В., Костира В.* Український бібліографічний репертуар: сучасне вирішення проблеми // Бібліографія українознавства : Бюл. Комісії укр. бібліографії Міжнар. асоціації українців.– Львів, 1992.– Лип.– С. 9; *Жданова Р., Танатар Н., Устиннікова О.* З проблем роботи над українським бібліографічним репертуаром // Там само.– С. 10–11.

⁴⁹ *Клапиюк В.Т.* Признаки национальной библиографии // Наукова бібліотека

в сучасному соціокультурному контексті : Тези Міжнар. наук. конф. 12–15 жовт., м. Київ.– К., 1993.– Ч. 2.– С. 149–151.

⁵⁰ Репертуар української книги, 1798–1916 рр.– Львів, 1995–1997.– Т. 1–2; Україномовна книга в фондах ЦНБ, 1798–1916.– К., 1997.

⁵¹ *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги.– К., 1992; *Фрис В.Я.* Бібліографія стародруків: теорія, методика, практика // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики.– С. 64–69.

⁵² *Омельчук В.Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн.– 1995.– № 5.

⁵³ Там само.– С. 13.

⁵⁴ *Коновець О.Ф.* Проблеми створення бібліографії з історії української науки і техніки // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики.– Львів, 1996.– С. 111–115.

⁵⁵ *Швецова-Водка Г.М.* Визначення загальної ретроспективної бібліографії та її об'єкта // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Доповіді та повідомлення Міжнарод. наук. конф. 25–26 серпня 1995 р.– Львів, 1996.– С. 51–52.

⁵⁶ Архівна та рукописна Україніка. Програма виявлення, обліку, опису архівних документів і рукописних книг та створення національного банку інформації по документальних джерелах з історії України. (Архівна та рукописна Україніка. Матеріали розширеної міжвідомчої наради по обговоренню Державної програми “Архівна та рукописна Україніка”. Київ, 17 жовтня 1991 року.– К., 1992.– С. 51–62.

⁵⁷ Там само.– С. 52–53.

⁵⁸ *Боряк Г.В.* НАІС і проблеми доступу до архівної інформації в документальних архівних та інформаційних системах // Національна архівна інформаційна система “Архівна та рукописна Україніка” і комп'ютеризація архівної справи в Україні: Зб. наук. праць.– К., 1996.– Вип.1: Інформатизація архівної справи в Україні: Сучасний стан та перспективи (див. статті також Л.А. Дубровіної, Б.В. Іваненка, В.С. Лозицького, К.Є. Новохатського, О.С. Онищенка). *Дубровіна Л.А., Боряк Г.В., Кіржаєв С.М.* Національна архівна інформаційна система (НАІС): актуальні проблеми “Архівної та рукописної Україніка” та шляхи створення зведеної бази даних на бібліотечні, музейні та архівні колекції, фонди // Бібл. вісн.– 1993.– №3/4.– С. 58–64.

⁵⁹ *Боряк Г.В.* Національна архівна спадщина України та державний реєстр “Археографічна Україніка”: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи.– К., 1995.

⁶⁰ *Боряк Г.В.* Документальні ресурси національної та державної спадщини України: Бібліографічна, кодикографічна та археографічна українська (сфери дії та розмежування понять) // Рукописна та книжкова спадщина України.– К., 1995.– Вип. 3.– С. 4–21.

⁶¹ *Боряк Г.В.* Національна архівна спадщина України та державний реєстр “Археографічна Україніка”: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи.– С. 6.

⁶² *Омельчук В.Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн.– 1995.– № 5.– С. 1–13.

⁶³ Там само.– С. 7, 9.

⁶⁴ *Швецова-Водка Г.М.* Визначення загальної ретроспективної бібліографії та її об’єкта.– С. 53.

⁶⁵ *Омельчук В.Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн.– 1995.– № 5.– С. 4.

⁶⁶ Там само.– С.6–7.

⁶⁷ Там само.– С.8.